

УДК 327.7"1994":341.324(470)"2014"

Дєдков М. В.¹

Самофал І. В.²

¹ канд. іст. наук, проф. НУ «Запорізька політехніка»

² студ. гр. ГФ-210 НУ «Запорізька політехніка»

БУДАПЕШТСЬКИЙ МЕМОРАНДУМ 1994 р.: ЧОМУ НЕ СТАВ НА ПЕРЕШКОДІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ 2014 р.?

Будапештський меморандум більше відомий українцям із характеристикою "сумнозвісний": за цей листок паперу Україна у грудні 1994 року погодилася віддати свою ядерну зброю. Третій найбільший ядерний арсенал у світі (більше, ніж у Франції, Великої Британії та Китаю, разом узятих) в обмін на гарантії безпеки: на Україну ніхто не нападе, а якщо нападе, то матиме справу із сильними світу цього.

Документ від самого початку виглядав не дуже живим, а 20 років потому – й взагалі "потрапив у кому": один із гарантів безпеки України за цим меморандумом, якому Україна й передала свою ядерну дубину – Російська Федерація – здійснила агресію, анексувавши частину території та розпочавши гібридні бойові дії на іншій частині України.

Окрім грубого порушення Росією Будапештського меморандуму, фактично не дотримались своїх зобов'язань та не захистили від зовнішньої агресії Україну й інші країни-гаранти, а це – США та Велика Британія, але також і Франція та Китай, які формально доєдналися до документу пізніше у формі окремих заяв. Так, Сполучені Штати стали і є найбільшим захисником України, але все одно – це не те, що очікувалося. Китай же утримувався під час голосування по анексії Криму в ГА ООН у березні 2014 року, а окремі французькі депутати навіть поїхали на окупований півострів, і зараз французький президент взагалі просуває якусь "аферу" з країною-агресором.

Виявилося, ядерну зброю віддали, а безпеку не отримали. Неспроможність України захистити себе лише ще більше активізувала критичні голоси в українському суспільстві: «Мовляв, Україна не виважено віддала ядерну зброю. Якби бомба була, то й Росія не напала б».

Російська агресія, окрім гіпотетичного припущення – а чи напала б Москва, якби в Україні була ядерна зброя, також спровокувала й інший дискурс. А як реагувати на агресію ядерної держави проти іншої країни? А що буде з ядерним нерозповсюдженням, якщо надані безпекові гарантії в обмін на відмову від ядерної зброї – не виконуються?

Російські політики та "експерти", а подекуди й представники інших країн-підписантів Будапештського меморандуму, намагаються необґрунтовано спростувати чинність будапештських "гарантій" та обов'язковість їхнього виконання для всіх сторін цього документа. Особливо з початком агресії проти України – з російського боку озвучуються "аргументи" з метою дискредитації правового статусу Будапештського меморандуму та виправдання агресивних дій Кремля. Зокрема, російська пропаганда продукує наратив про те, що оскільки цей Меморандум не був ратифікований жодною зі сторін-підписантів, то документ "не пройшов процес надання йому юридичної сили через відповідні парламентські процедури", що надає Росії реальну правову "відмазку". І таким чином, Росія нібито не має відповідних зобов'язань, а сам Меморандум можна вважати юридично нікчемним.

Про певну слабкість гарантій, які надавались Україні ядерними державами, дійсно свідчить те, що в англomовному тексті Меморандуму було використано термін "security assurances", що можна було б перекласти як "безпекові запевнення" і що є слабкішим за термін "security guarantees" ("безпекові гарантії"). Однак, в україномовній та російськомовній версіях тексту Меморандуму використовується саме термін "гарантії безпеки" / "гарантии безопасности". У будь-якому випадку, реакція Заходу на російську агресію проти України, яка була не відразу і нежорсткою, дискредитує ті безпекові "запевнення/гарантії", які були надані Україні в обмін на відмову від ядерної зброї.

Звичайно, можна дискутувати з приводу того, чи була в Україні, яка лише ставала на ноги на початку своєї незалежності, можливість вистояти і під тиском з усіх сторін не віддати ядерну зброю. Як і чи могла вона економічно та технічно утримувати той величезний ядерний потенціал. Однак, суть залишається: допоки ніхто не подумався нападати на ядерну державу.

Отже, можна зробити висновок: анексія Криму та збройна агресія РФ проти України довели, що жодні меморандуми чи домовленості не можуть

забезпечити країні безпеку в сучасному світі. Єдиний рецепт – створення потужних збройних сил та членство країни в НАТО (та ЄС).

Втім, вітчизняні й чимало зарубіжних юристів упевнені, що Будапештський меморандум є чинним міжнародним договором, обов'язковим до виконання, оскільки в іншому випадку це означало б, що Україна не є стороною Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) як неядерна держава і має право на власну ядерну зброю. А непокарання Росії за агресію проти України та грубе порушення Будапештського меморандуму, який давав Україні гарантії безпеки в обмін на відмову від ядерної зброї, фактично знищує сам режим нерозповсюдження ядерної зброї.

Чимало експертів схиляються до думки, що одним із форматів реалізації безпекових гарантій Україні в рамках Будапештського меморандуму могло б стати розширення кола офіційних учасників нинішнього мирного процесу (Україна, Франція, Німеччина та Росія) за рахунок включення інших впливових країн, гарантів Меморандуму – США, Великої Британії та, певним чином, Китаю. Зрозуміло, що такі спроби зустрінуть різке несприйняття, передусім, РФ, однак такий формат міг би стати ефективнішим у врегулюванні ситуації на окупованих територіях України, у не лише на Донбасі.